

ЗА ПРОИЗХОДА НА ФРАЗИТЕ И ТЯХНАТА УПОТРЕБА ON THE ORIGIN OF PHRASES AND THEIR USAGE

Яна Сивилова, *Археология на фразата*.

София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2022, 302 с.
ISBN 978-954-07-5541-0

Книга за произхода на фразите и тяхната употреба – така Яна Сивилова определя труда си, но според мен това определение далеч не е изчерпателно, тъй като „Археология на фразата“ покрива широк спектър от изследователски полета, не само такива, свързани с етимологията и стилистиката. Тук освен въпроси за произхода, установяването и употребата в езика ни на много изрази, фрази, фразеологизми и паремии се разглеждат и теоретични схващания в областта на фразеологията, както и разнообразни аспекти, засягащи българския език и контактите му с редица езици (гръцки, турски, румънски, руски, френски, немски, английски и др.) и култури в различни исторически периоди.

Заглавието на труда безспорно привлича вниманието, предизвиквайки асоциации с миналото, търсенето на доказателства и факти, изграждането на хипотези и предположения. Това са и неговите основни отличителни черти, с които неизменно е свързана и структура му. „Археология на фразата“ се състои от увод, четири глави, три от които съдържат в заглавието си думата „карта“, заключение. Очевидно концепцията на авторката е да се представят мащабно умалени изображения, на които с условни знаци да се посочат различни особености на фразите – исторически, географски, жанрови.

В *Първа глава „Измерения на фразата“* (с. 13 – 56) се разглеждат теоретични и терминологични въпроси във фразеологията (не само българската), тук е въведена и рамката на изследването. Представени са много гледни точки, свързани с дефинирането и систематизирането на основни понятия, често обект на различни научни спорове. Я. Сивилова анализира концепциите на много български и чуждестранни учени, а във връзка с целите и задачите на труда си обръща подробно внимание на признаците и характеристиките на фраземите с оглед на думите, изреченията, пословиците, поговорките, сентенциите, клишетата, текста, дори и с оглед на един нов паремийен жанр – какъвто е лафът. Позовавайки се на неиздаден труд на Б. Дичев, тя цитира неговото определение за този, назован с турска дума, жанр (с. 34): в уличния жаргон това е смехотворно заредено *о с т р о у м и е*, представляващо средоточие на *а р т и с т и з м а* (разредката е на Я. С.) в ежедневната комуникация. Я. Сивилова посочва и някои дадени от Б. Дичев примери: *Кърти мивки; Ооооо, Пени; Кажу, баба, „тенкю“; Изби рибата; Айде чао! И умната! – Па ако не – русата!*“ (с. 35). Становището на авторката е, че дефинирането на лафа като нов самостоятелен жанр е въпрос на конвенция (с. 38). В края на тази глава на книгата ясно са очертани терминологичната и понятийната концепция, както и границите (измеренията) на това изследване: авторката приема за основно название на единицата на фразеологичното равнище на езика термина *фразема*, а като синонимни използва *фраза, устойчиво словосъчетание, устойчив израз* или само *израз*. Според нея *фразеологизмът* е по-тясно понятие от *фраземата* (с. 50). Тя набляга върху трудностите при

дефинирането на *фраземата*, произтичащи главно от нееднородния характер на изследваните изрази. Следвайки българската традиция, Я. Сивилова определя основното понятие, с което работи: разделно оформена единица (следователно по-голяма от думата) с форма на словосъчетание или изречение. Фокусира вниманието си върху възпроизводими единици с относителна структурна устойчивост и конвенционален характер, имащи признаци, каквито са нерегулярността и рестриктивността. Според възприетата от авторката концепция в полезрението на работата ѝ попадат също пословици и поговорки, защото отговарят на структурните критерии и се извличат наготово от съзнанието на говорещите. Една част от разгледаните от нея фрази се отличава с образност (или идиоматичност) и ярка експресивност. Тези специфики тя смята за особено важни, тъй като стимулират интереса, увеличават версиите за тяхната етимология, предопределят стилистичните им функции и разнопосочните интерпретации (с. 55–56).

Във *Втора глава „Историческа карта на фразата“* (с. 57–103) се разглежда произходът на българските фрази от гледна точка на времето, с особен акцент върху Античността и библейския текст. Анализират се източници и пътища за проникването и установяването им. Напълно съм съгласна с авторката, която отбелязва, че етимологията винаги е привличала вниманието както на специалисти, така и на аматьори. Безспорно тази проблематика е интересна, но към нея трябва да се подхожда със задълбочена интердисциплинарна подготовка. Тук езиковите факти и особености е необходимо да се разглеждат и в контекста на много исторически, религиозни и културни факти. В тази глава на изследването си (а и по-нататък) Я. Сивилова успява да комбинира много подходи, например на филолози и фолклористи, като акцентира върху предимствата в съчетаването на лингвистичния и на етнографския подход. Особено ми допада твърдението, че: „Предимствата на езиковедите са в широката сравнителна основа на изследванията и във възможността да заимстват и адаптират етимологии за фразеологизми от други езици“ (с. 63). Именно поради тази причина при изследването на материала се правят много съпоставки и сравнения на български с други езици. Понякога е трудно да се стигне до категорични (а и верни) заключения относно произхода на дадени думи, изрази и фразеологизми, което обуславя изграждането само на предположения и хипотези. Именно на последните две Я. Сивилова набляга често в изследването си, въпреки че за всяко от твърденията си прави много проверки, привежда множество аргументи. Допада ми, че остава „открехната врата“ към разглежданата проблематика, тъй като в редица случаи някои от твърденията не могат да се докажат с абсолютна сигурност.

Трета глава „Географска карта на фразата“ (с. 104 – 175) е посветена на навлизането и установяването на фразите в българския с оглед на няколко езика: гръцки, турски, румънски, руски (има разделение на руско и съветско влияние), френски, немски и английски. Тук са проследени ред културно-исторически предпоставки за взаимодействието на българския с много езици и народи. Напълно споделям цитираното от Я. Сивилова становище, че фразите се калкират и проникват в езиците много по-лесно от думите (с. 104). Това често води до затруднения (не рядко и до заблуди) при определянето на националната им принадлежност и самобитност. Оказва се, че много фрази, които смятаме за изконно български, представлящи националния ни характер, водят началото си от други езици и култури. Точна е констатацията, че фразеологичната система на един език е неустойчива и проницаема за чужди влияния. Част от причините за това авторката вижда в наличието на образи в много от фраземите. Именно образите привличат вниманието – могат да бъдат присвоени или адаптирани в един или друг контекст. Ако не могат да бъдат анализирани и си останат идиоматични, те все повече стимулират въображението, очароват и предизвикват нови интерпретации (с. 175).

Последната, *Четвърта глава „Жанрова карта на фразата“* (с. 176 – 250), разглежда употребата на фразите. Смятам, че би могла да съществува и като отделна книга. Тук авторката прави интердисциплинарен преглед на разбиранията за понятието *жанр*, цитирайки становища на А. Дебит, М. Бахтин, М. Чембълейн, П. Томпсън, Д. Дъф и др. Въпреки многото тълкувания на този термин Я. Сивилова го използва, когато разглежда функцията на фраземите в устната и писмената комуникация. Служейки си със средствата на стилистичния анализ, тя се стреми да открие различията в употребата на устойчиви словосъчетания в някои утвърдени (роман, диалог, нара-

тив, новина) или по-рядко анализирани жанрове (прогноза за времето, фейлетон). И въпреки че има някои български изследвания за употребата на фраземи в част от посочените жанрове, наблюденията на Я. Сивилова в тази глава от книгата ѝ са новаторски и приносни. Сред тях освен тези за мястото и „битието“ на фразите в диалога, наратива, твърдите и меките новини, мога да открия и тези за особеностите на употребяваните устойчиви изрази, фразеологизми, клишета, каламбур и др. в прогнозата за времето като формулен жанр (анализ, базиран основно върху телевизионните прогнози на популярния водещ Емил Чолаков). Интересен е и анализът на фраземите в стиховете на поета Николай Кънчев, както и в романа „Чамкория“ на писателя Милен Русков.

В заключение мога да кажа, че книгата „Археология на фразата“ е задълбочено изследване, което има солидна теоретична и изследователска част. В него са съчетани интердисциплинарни подходи, има много обосновки и убедителни твърдения. Въпреки многото аргументи и факти, които авторката излага, тя подчертава, че няма претенции за изчерпателност и категоричност. Напълно наясно е с многопластовата проблематика, множеството несигурности и препятствия пред изследването на въпросите за произхода, установяването и употребата на фразите. Книгата със сигурност може да подтикне към по-нататъшни търсения в областта на анализирания проблематика.

Даниела Константинова*

---

* Даниела Константинова – доц. д-р, катедра „Славистика“, Филологически факултет, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“,
d.konstantinova@ts.uni-vt.bg; <https://orcid.org/0000-0002-0352-9159>